

לג

עו ד אמרת, שהוגד לך בשמי מה שאמין אני במעמד הנכבד, מעמד הר סיני, שהיה כולו נבואי, וישר בעיניך. אלא שהוקשה לך, איך הגיע כלל העם, שאינם חכמים נחכמים, למדרגת הנבואה. שכבר נודע, שהוא מן הנמנע שיגיע למדרגת הנבואה, רק מי שהשיג הקדמות הראויות לה.

ד ע, כי באמת מה שאמינהו אני במעמד הנכבד, ושאמרתי לחכם שאמרת, שהיה עיקרו נבואי, אבל לא כולו. ויש בו נבואי ומקצתו מושג, השיגוהו החושים, השמע והראות ההרגשים. ואגיד לך פרטי הדברים, אי זה מהם לפי דעתי בהרגש החושים ואי זה נבואי, ומה שהביאני לזה בהכרח. ואומר אני, כי יציאת העם מן המחנה ועמידתם בתחתית ההר, והגבלת ההר ועליית משה ואהרן, וחרדת ההר ועשנו וקול השופר והברקים והלפידים, כל זה היו ממש ובפלא, והרגישו כלם כל זה בחושים, ואין בכל זה דבר שיכריחנו

לג ח"ד סי' רלד; ה 149 ע"ב; דברי חפץ ע' 8.

1 עוד | ג [פירפניאן] עוד. דברי חפץ (=ד"ח) נוסף בראש התשובה: זה הכתב שלח הרשב"א ז"ל אל החכם (ר') שמואל הסלמי ז"ל המכונה סאשקליטא אל שאלה ששאלוהו בענין מעמד הר סיני. "עוד" ל' שם. שאמין | ב ה יש תיקון וקשה להכריע אם מ' תוקנה לא' או להיפך והכרעתי ע"פ שורה 5. ג שמאמין. 2 כולו נבואי | ד"ח כלו נבואי. כלל | ג כל. 3 נחכמים | ג ה כחכמים. 4 שהשיג | ד"ח שישגי. 5 כי באמת | ד"ח חסר. שאמינהו | ג שמאמין. ושאמרת | ג ושאמרתי; ד"ח שאמרתי (שם שלש המלים "שאמרתי... שאמרת" מוקפות בסוגריים). 6 שהיה | ד"ח ל'. עיקרו נבואי | ד"ח עקר ונבואי. כאלו | ד"ח כלו. נבואי | ד"ח נבואי, (וכן בכלום). 7 אי זה | ג ד"ח איזה. 8 ואי זה | ג ד"ח ואיזה. ד"ח [מהם]. 9 יציאת | ד"ח הוצאת. ועליית | ג ד"ח ועלית. 10 והברקים והלפידים | ד"ח וברקים ולפידים. זה | ד"ח אלו. 11 ובפלא | ד"ח ונפלא. כלם | ג כולם.

1. במעמד הנכבד | כן באגרת תימן בתרגום אבן חסדאי (עמ' 28) ור' להלן סי' לו [ד] שו' 115 וסי' לז [ב] 67 שו' 42; והשוה עוד מו"נ ח"א פכ"א. 2. כולו נבואי | כולו במראה הנבואה בלבד ולא בהשגת והרגשת החושים. וישר בעיניך | מלשון רבינו בתשובתו נראה שבא להוציא מלבד של השואל שהיה מחכמי ומשכילי פרובנס (ר' בח"נ) שני דברים. מצד אחד, שלא יפרש את מה שהוגד לו משמו שכאילו לא היה כל המעמד הזה אלא במראה הנבואה בלבד (והשוה לענין זה פי' הרמב"ן לבראשית יח, א ומו, א); ולצד אחר, לדחות את הדעה שלא זכה כל העם באותו מעמד למעלת הנבואה, דעה שהיתה כנראה מקובלת בין המשכילים בפרובנס כפי שמשקף בדרשה ליתרו שבמלמד התלמידים (דף ס"א ע"א), שאינה בעצם אלא פרפרזה של דברי הרמב"ם במו"נ (ר' להלן שו' 51). 3. שכבר נודע | ר' רמב"ם הל' יסודי התורה פ"ז ה"א, פי' המשנה לפרק חלק מ"א היסוד הששי וביחוד מו"נ ח"א פ"ה (ור' שם בפי' אברבנאל אות ח); פל"ד וח"ב פל"ב, והשוה דרשות ר' יהושע אבן שועיב לפר' בשלח (דפוס קרקא של"ג, דף כה סוע"ג). 6. עיקרו נבואי | שזכה כל העם באותו המעמד למעלת הנבואה, ור' בפי' הרמב"ן ורבי' בחיי לשמות יט, ט. וכן כתב במאור האפלה (הוצ' ר"י קאפח עמ' ר"ל): "ודע שמעמד הר סיני היה נס לא טבעי לפי שאי אפשר בדרך הטבע שתשרה הנבואה על עם רב בענין אחד ובזמן אחד זולתי באותו המעמד בלבד". וכיוצא בכך במדרשי התורה להקדוש אנשלמה אסתרוק: "גם אזכך חמרם בעבור שישמע העם וישכיל ויבין בהשגה הנבואית ובזה ידעו ידיעה אמיתית יתרון ומעלת השגת נבואתך" (שם עמ' 116). 7. השמע והראות | ר' מו"נ ח"א פמ"ו. ההרגשים | המושגים בהרגשת החושים. 10. כל זה | ר' מו"נ ח"ב סופל"ב. 11. ואין וכו' | רומז לדברי הרמב"ם במו"נ

[צא]

להוציא אפי' קצת ממנו מפשרטו. ואדרבה, הצורך הביא אליו להיות כן
ממש ודרך פלא, כדי שיכירו בו וידעו אותו כל העם, להגדיל מעלות המעמד
הנכבד והתורה שניתנה בו בפרסום, לא בסתר. כאמרו, לא מראש בסתר
דברתי, והוא שהכתוב אומר, מפרסם לעיני כל. שלא היה כמעמד ההוא
וכמעמד קריעת ים סוף ומה שנמשך בענין ההוא, בשום זמן ולא לשום עם,
זולתי לעם הנבחר. כאמרו, מה תחזו בשולמית כמחולת המחנים. רוצה בו,
מה תחזו שנתפרסמו בכל עם הגדולות והנוראות ההם שהיו באותן שתי
המחנות, כמו שנתפרסמו בשולמית. גם תפלתנו של ראש השנה מיוסדת
על זה כאמרנו, בהגלותך מלכנו על הר סיני ללמד לעמך תורה ומצות
ובריות בראשית חרדו ממך.

ואמנם, כלל הדברות עצמם ומה שנמשך בזה היה נבואי, ויורה על זה
לדעתי שלשה ענינים. האחד, שעמנו למדו מבית האבות שלא יתפסו אחר
הדברים שיכנס בהם שום ספק, עד שיבחנוהו הרבה שאין בו שום צד פקפוק,
אלא האמת. והוא שהיה משה נביא האמת, עליו השלום, מסתפק אם יאמינו
לו, אע"פ שהוא בא לבשרם להצילם מן העבודה הקשה, כאמרו, לא יאמינו
לי. וכלל הענין ההוא, לפי שידעם שלא יאמינו רק בדבר אמתי הכרחי, אין

זה דבר | ד"ח דבר זה. 12 ואדרבה | ג ואדרבא. 13 וידעו אותו | ד"ח וידעוהו. העם | ד"ח עם.
מעלות | ד"ח מעלת. 14 שניתנה | ד"ח שנתנה. בפרסום | ג בפרסום. 15 כמעמד | ג כמעמד.
16 וכמעמד | ג כמעמד. ולא | ד"ח לא. 17 תחזו | ד"ח [לנו]. כמחולת | ד"ח כמחולת. בו |
ג לו. 19 שנתפרסמו | ד"ח שנתפרסמה. מיוסדת | ד"ח מיוסדות. 20 כאמרנו | ד"ח כאמרנו.
23 ענינים | ג עניינים. שעמנו | ד"ח שעמינו (בדפוס חדש הגיהו "שממנו"). מבית | ג לי; ד"ח
מכת. יתפסו | ג יתפקו; ד"ח יתפתו (גם בה נכתבה ת' מעל הס'). 24 הרבה | ג הדבר. שום | ה
לי, וכן לי' בדפ' חדש. 26 כאמרו | ד"ח כאמרו. 27 שידעם | ג שידענו. אמתי הכרחי | ד"ח

ח"ב פכ"ב, שאין להוציא המקראות מפשרטם אלא אם כן יש מופתים חותכים נגד הפשט. והשוה
גם אמונות ודעות המאמר השביעי (הוצ' ר"י קאפח עמ' רכג – ד), ופתיחה למו"נ ח"א ד"ה וכבר
יעדנו. ור' הקד' ראב"ע לפי' התורה הדרך הג' (והקד' לשיטה אחרת הדרך האחת), ולהלן סי'
לז [ג] שו' 72. 14. כאמרו | ישע"י מח, טז. ויש כאן רמז לשבת פ"ו ע"ב; וע"ש בהגהות
הגרי"ב וגליין הש"ס ומה שהעיר שם בד"ס אות ע'. ואמנם את הפסוק בישע' מה, יט פירשו גם
רש"י וגם רד"ק על מעמד הר סיני; אולם, בפרק מח, טז מביא רש"י דרשה דומה ממדרש אגדה.
15. שלא | ר' כוזרי מאמר ראשון סעי' פ"ג ואילך (הוצ' אבן שמואל מעמ' כה) ור' עוד הקדמה לס'
החינוך. 17. כאמרו | שיה"ש ז, א. רבינו פירש פסוק זה על מעמד הר סיני, ושני המחנות הם
מחנה שכינה בהר ומחנה ישראל. וקרוב לוודאי שלכך נתכווין גם כפי' המיוחס לרמב"ן לשיה"ש
שם (ר' הוצ' רח"ד שעוועל עמ' תקיג). ונתפרש על מעמד הר סיני גם במדרש שיר השירים שפירסם
גריןהוט: "השולמית, אומה שאומות העולם אומרים לה שובי שובי הדבקי בנו... וישראל אומרים
להם מה תחזו בשולמית איזה גדולה תתנו לנו, שמא כמחולת המחנים, שמא כגדולה שנתן לנו
הקב"ה במדבר במחנה שכינה ולויה" (ור' במדרש תהלים סת, יח) וע"י בספורנו שם. ומתשובת
ישראל לאומות אנו למדים שגדולת מעמד הר סיני היתה ידועה ומפורסמת בין אומות העולם.
והשוה אגרת תימן הוצ' הלקין עמ' 31 שו' 17 ואילך ועמ' 7–55. 20. כאמרנו | בתפלת מוסף
של ראש השנה בראש סדר שופרות ולפנינו הסדר שונה. 23. שעמנו למדו | ר' תורה שלמה
לפר' שמות פ"ג סי' רכ"ו, רמב"ן לשמות ג, יג ויח ומו"נ ח"א פס"ג. ור' עוד להלן סי' לד שו' 109
ואילך. 26. כאמרו | שמות ד, א; ור' מ"ש הרמב"ן שם. ורבינו מצדיק את דברי משה בזה שידע

[צב]

בו שום צד פקפוק. ועל כן אף כשהגדיל ה' לעשות הנפלאות והנוראות
במצרים, עד שהוציאם בזרוע נטויה ובמוראים גדולים, עוד לא סר הפקפוק
הזה מלבבם. מפני שכל מה שנעשה במצרים אפשר שנתפשטו בהם, או
מקרים טבעיים או עניני החרטומים, ולפיכך לא האמינו במשה אמונה
מוחלטת עד עמדם בקריעת ים סוף. יורה על זה מה שאמר שם, ויאמינו
בה' ובמשה עבדו, ותרגם המתרגם, ובנביאות משה עבדיה. שזה באמת
נמלט מטבע המקרים, שאין הים נקרע במקרה בלילה אחד, ובבקר ישוב
לאיתנו. וזה הוציא מלבבם הפקפוק, אמנם לשעתם. והוא שאמרה רחב
הזונה, כי שמענו את אשר הוביש ה' את מי ים סוף מפניכם. לא הזכירה
אחד מן הפלאים והמופתים הקודמים במצרים, רק זה לבדו, לכוונה שאמרת.
ואמנם, אף לאחר קריעת ים סוף נכנס עוד בלבם ספק צד פקפוק, אולי משה
לבד, שהיה חכם מכל האדם ומכל מי שקדמו, ידע לעשות כן. והם לא
יבחינוהו, וחזרו עוד להמשך אחר הספק והפקפוק. ומעתה לא נשאר להם
שום בחינה בנבואת משה, זולתי שיגיעו הם בעצמם לענין נבואי יוציא
מלבם כל פקפוק, וזה היה במעמד הנכבד ההוא, ונתאמת האמת ונצדק קדש.
והשני הוא אמרו, בעבור ישמע העם בדברי עמך. ומן המפורסם, שאין

אמיתי והכרחי. 28 כשהגדיל | ג כשהגדיל. 29 לאסר | ג הוצרך להוציא. 30 הזה | ג ל'.
31 מקרים טבעיים | ג מקרים טבעיים. 30 עניני | ג עניני. 32 שאמר | ד"ח שנא'. 33 ובנביאות
| ד"ח בנביאות. 34 המקרים | ג המקרים. 36 הזונה | ד"ח ל'. 37 הקודמים | ד"ח הקדושים
(וצ"ל הקדומים). 38 ספק | ד"ח ל'. 39 לבד | ד"ח לרוב. 40 יבחינוהו | ד"ח יבחינוהו.
41 יוציא | ג והוציא (כדפ' חדש "להוציא"). 42 ונצדק | ג ה ושכן. 43 אמרו | ג אומר. ומן

מה שלמד עמנו מבית אבותיו, וכמו שכתב לעיל. 30. שנתפשטו בהם וכו' | כלומר, נתפשטה
ביניהם הדעה שמעשים אלו שעשה משה במצרים יכולים להיות גם מקרי הטבע או מעשי כשוף,
וכשם שעשו חרטומי מצרים לפני פרעה (ור' להלן סי' לו [ד] שו' 104 ואילך ופל"ז [י] שו' 41). וכל
דברי רבינו הם הרחבה ממ"ש הרמב"ם בהל' יסודי התורה פ"ח ה"א וה"ב (והשוה גם דברי הרמב"ן
ב"תורת ה' תמימה", הוצ' שעוועל עמ' קמ"ו ד"ה ונתברר. ועי"ע הקד' החינוך הנ"ל וכוזרי מאמר
ראשון סעי' פד ומאמר רביעי סעי' יא), אלא שרבינו מוסיף את ההתעלות לענין הנבואי. והביא
הדברים רי"ן שועיב בפר' ראה (פ"ב ע"א) ועי' להלן. 32. שאמר שם | שמות יד, לא. ור' בפי'
ר"א בן הרמב"ם לשם. 34. נמלט | נשלל. 35. וזה | ר' מאור האפלה לשמות שם, ודרשות
הר"ן ע' יט. 36. כי | יהושע ב, י. 38. צד | צ"ל וצד. 39. חכם וכו' | שניתנו לו נ' שערי
בינה חסר אחד (ראש השנה דף כ"א ע"ב), ור' מגילה דף י"ג ע"א. ומכל וכו' | הוסיף רבינו זה
כדי להתאימו עם האמור בפסיקתא דר"כ פרה (הוצ' מגדלכאום עמ' 61), ור' מו"נ ח"ג פנ"ד ומ"ש
ר"י קאפח שם הע' 18. אולם בגמרא ר"ה הדבר שנוי במחלוקת. והם לא יבחינוהו | כלומר, על
כן חשבו שכל המופתים שעשה במצרים וקריעת ים סוף לא יאמתוהו. בחינה | מבחן כדי
לאמת את נבואתו. ור' הקדמת ס' החינוך, עמ' מה וכוזרי מאמר א סעי' ח. והשוה "רב נסים גאון" ע'
5-334. 42. ונצדק | דניאל ח, יד. 43. והשני | ר' שו' 23. אמרו | שמות יט, ט.
ומן המפורסם | עי' במו"נ ח"ב פרקים מ"א ומ"ב והל' יסודי התורה פ"ז ה"א וה"ב, ור' עוד
רמב"ן לבראשית יח, א. ואין הדבור נשמע לאחרים מחוץ לנביא, ר' יומא דף ד' ע"ב ורש"י
לשמו"א ג, ד. והשוה גם מגילה דף ג ע"א (ואף בבעלת האוב מצאנו כיוצא בזה, ר' ויק"ר פכ"ו, ז).

[צג]

החוש משיג דבר השם בדברו עם נביאו. ואילו דבר עם משה אף בקול
 45 נברא, נכבד ונורא מאד למעלה מקול השופר והרעמים והלפידים, אם לא
 השיגוהו רק בחושים לא נמלטו עדיין מן הפקפוקים הקודמים, ואין זה להם
 פלא גדול מקריעת ים סוף, ובמה יבחנוהו. אלא אותו הקול לפחות קול
 נבואי היה, וא"כ כבר עלו למדרגה ממדרגות הנבואה, והשיג כל אחד לפי
 מה שהוא. משה מחיצה בפני עצמה, ואהרן מחיצה בפני עצמה, ונדב ואביהוא
 50 מחיצה בפני עצמה, ושאר העם כל א' מחיצה בפני עצמה. ולא שהשיגו
 כל העם השגה אחת זה כזה. השלישי, מה שאמרו רבותינו ז"ל, אנכי ולא
 יהיה לך מפי הגבורה שמעום. ואיך שמעום מפי הגבורה אם לא בדרך
 נבואי.

ומה שכתב הרב ז"ל הטעם בשנים אלו, מפני ששנים אלו השרשים, רצונו
 55 לומר מציאותו והיותו אחד, אמנם יושג בעיון האנושי, וכל מה שיודע
 במופת, משפט הנביא בו וכל מי שידעוהו שוה, אין יתרון, ולא נודעו שני
 השרשים האלה מצד הנבואה לבד. ולדעת הרב ז"ל הגיע לעם כלו בשני
 אלה מה שהגיע למשה רבנו ע"ה. וכן אמר הרב ז"ל בפירוש בזה הלשון

אונר החכמה

ד"ח מן. 44 בדברו | ד"ח מדברו. ואילו | ד"ח ואלו. 46 השיגוהו רק | ג' השיג והורה.
 נמלטו | ג' נמלט. זה | ד"ח חסר. 49 ואהרן... עצמה | ג' נשמט ע"י הדומות. ואביהוא | ג'
 ואביהו. 50 ושאר... עצמה | ד"ח וכל שאר מחיצה כל אחד בפ"ע. שהשיגו | ד"ח השיגוהו.
 51 אחת | ד"ח ל"י. רבותינו | ד"ח ל"י. 52 שמעום (הא') | ד"ח שמענום. 54 ז"ל | ד"ח ל"י.
 בשנים | ד"ח בשני. ששנים... השרשים | ד"ח ששני השרשים האלה. רצונו | ג' רצו.
 55 והיותו | ג' והיותו; ה והיותו. יושג | ג' משג (דפ' ח' משיג). שיודע | ד"ח שיגיע בו.
 56 שידעוהו | ג' שידענו; ד"ח שידעוהו. 57 כלו | ג' כולו. 58 אלה | ג' אלו. רבנו | ג' רבינו.

44. ואילו וכו' | כלומר, ואם תאמר שהדבור עם משה כלל גם דבור נבואי וגם דבור נברא (ר'
 במלמד התלמידים ליתרו, דף ס"א ע"א, וכוזרי מאמר ראשון סעיף פט) ורק את הדבור האחרון
 שמע העם. 44-5. בקול נברא | ר' גם בפ"י ר"א בן הרמב"ם לשמות יט, יט והע' 84; ולהלן שו' 51.
 46. רק בחושים | ולא הגיעו למעלת הנבואה. לא נמלטו | ר' רמב"ן לשמות יט, ט. ואע"פ
 שלדעתו לא פקפקו זרע אברהם בנבואה, מ"מ אף הוא מסכים שהגיעו אז לנבואה. ועי"ע יסודי
 התורה פ"ח ה"א, ולהלן סי' לו [ד] שו' 107 ואילך. 47-8. קול נבואי | עי' פ"י רבינו בחיי
 לדברים לג, ח ועי' גם מו"נ ח"ב פמ"ה וכוזרי שם סעי' פז. 48. והשיג | ר' מו"נ ח"ב סופל"ב.
 וכוזרי מאמר רביעי סעי' יא. ועי' להלן במנחת קנאות פרק ט. 49. משה | מכילתא בחדש
 סופ"ד. 51. מה שאמרו | מכות דף כד ע"א. עי' ד"ס שם אות צ וכן הוא ברמב"ן ורבי' בחיי
 ומו"נ הנ"ל, לפנינו שמענום. ועי' במנחת קנאות פרק ח. ואיך וכו' | כלומר, אם תאמר שהקול
 היה נברא איך ידעו שמפי הגבורה שמעו ולא מפי מלאך. ורבינו מפרש מאמר זה כדרך שפירשו
 הרמב"ן (לשמות כ, ז): "בשני הדברות הראשונות היו שומעין הדבור ומבינין אותו ממנו כאשר
 יבין אותם משה", מפני ששמוע כולל גם הבנת הלב. נמצא לפי זה שאם הבינו שתי הדברות
 הראשונות כמו משה, הרי שלא היה זה בהרגשת החושים אלא ע"י המעלה הנבואית (ר' ברכי' בחיי
 שם). ומה שהוכיח רבינו לעיל בענין השני לא הוכיח אלא משמיעת הקול של שאר הדברות. מ"מ
 מדברי רבינו ברור שלדעתו גם הרמב"ן סבור שבקול נבואי הכתוב מדבר, ועי' להלן שו' 62.
 54. הרב ז"ל | במו"נ ח"ב פל"ג. בדרשותיו נמשך הר"ן אחרי עיקרי דברי רבינו. ר' דרוש ד' ה' וט'
 וסיני כרך פ' מעמ' כ"ו ואילך. בשנים אלו | אנכי ולא יהיה לך. רצונו | שם רצוני. וכן צ"ל.

[צד]

מפי הגבורה שמעום, רוצים בזה, שהם הגיע אליהם כמו שהגיע למרע"ה, ולא היה מרע"ה מגיען אליהם. ובזה יש לי מקום עיון. שאם דעת הרב ז"ל בזה, שאין זה מן הנמנע שישמעו כלל העם, מבלי הקדמות הראויות לנבואה, בקול נבואי ענין כזה, וידענו אפי' מי שאינו ראוי לנביא, כנביא. וכן כל דבר שיודע במופת. זה ממה שלא אוכל לציירו, לפי שאין אנו באים בראוי או בנמנע במדרגות הנבואה מצד הענין בעצמו, שנא', לנביא או לחולם או לרואה. ר"ל, שיהא מן הדברים שאפשר שיודעו בעיון אנושי, אם לא אלא מצד האיש ההוא שנאמרו לו בענין הנבואה, אם הוא מן הראויים לאותה מדרגה מצד שלמותו אם לא. ואי אפשר לכל אדם שישגי בענין המרכבה מה שהשיג יחזקאל, ואפי' מה שיושג ממנו בעיון אנושי, כדעת הרב ז"ל והנחתו ששם חלק מחלקי המרכבה ענין מושג בעיון אנושי. שאפי' מה שנודע במופת, אין הכל מגיעים אליו בלתי למוד. ואם הם ידעו דרך

ז"ל | ג | ל'. 59 שהם | ג | ה שהרי. הגיע | ד"ח | הגיעו. למרע"ה | ה | למשה רבנו. 60 מרע"ה | ה | משה רבנו. מגיען | ג | ה מגיע. 61 ז"ל | ד"ח | ל'. זה | ד"ח | ל'. 62 מי | ד"ח | ל'. 63 וכן כל | ג | ובלב; ה | וכלכל. 64 במדרגות | ד"ח | במדרגת. 65 שאפשר | ה | שאיפשר. שיודעו | ג | שנודעו. בעיון | ד"ח | בענין. 66 לא אלא | ד"ח | לאו. שנאמרו | ג | ה שנאמר. הראויים | ג | הראויים. 67 אפשר | ה | איפשר. 68 בעיון | ד"ח | בענין. 68-69 כדעת... אנושי | ד"ח | נשט ע"י הדומות. 69 בעיון | ג | בענין. 72 אלה | ג | ה אלא (כדפ' חדש הגיהו "שלא"). 73 העם דרך |

55. מציאותו | שם מציאות האלוה. יושג | שם יושגו. 61. הקדמות | ר' שו' 3. 62. בקול נבואי | מסתימת לשון רבינו נר' שלפי דעתו גם הרמב"ם חשב שהדיבור למשה היה בקול נבואי; אולם, מלשון הרמב"ם במו"נ הנ"ל ובהלכות יסודי התורה פ"ח ה"א נר' שנתכוין לקול נבוא (ועי' לעיל שו' 51) וכן כתב בנו ר"א בפי' לשמות יט, יט וכן נר' גם ממ"ש במלמד התלמידים. ולכאורה היה נראה לומר שלא נכנס הרמב"ם לפירוש המאמר "אנכי ולא יהיה לך..." שההשגה היתה בדרך העיון האנושי אלא כדי להמלט מן הקושי שיזכה בהם העם וישיגם בלי ההקדמות הנחוצות לנבואה. אולם, מלשון הרמב"ם "ולא נודעו שני השרשים האלה מצד הנבואה לבד" ברור שגם לדעתו היתה בשני שרשים אלו גם ההשגה נבואית לכל האומה (ואמנם כן כתב ר"א בנו בפירוש לשמות יט, ט) וכפילות זו היא הרקע לכל קושיות רבינו להלך. ור' ביחוד שו' 71. ור' גם אגרת תימן עמ' 55. וידענו | כלומר, וידע אותו, בעיון האנושי וע"י מופת, אפילו מי שאינו ראוי להיות נביא, כמו שידע אותו הנביא. 63. לפי שאין וכו' | פירושו של משפט עמום זה נראה כך — אין מי שאינו ראוי להיות נביא יכול להגיע למדרגת ההשגה הנבואית, כפי ששיג הנביא, בדברים שהם מסוג ה"הכרחי" או ה"נמנע" (ר' פירוש המלות הזרות לר"ש אבן תבון בערכי אפשר וראוי) מצד תכונתם המיוחדת והיא, שהבלתי נביא יכול להשיגם בעיון האנושי והמופת הפילוסופי (ונראה שרבינו תפס את שני הקצוות האלו — ההכרחי והנמנע — כדוגמאות, מפני ששני אלו נמצאים בתחום העיון וההשגה המופתית יותר מהדברים שהם מסוג ה"אפשר") אלא בעזרת הנביא שהוא מוסר ומבאר הדברים לבלתי נביא. שאם לא תאמר כן, למה הוצרכה האומה בהשגת שתי הדברות הראשונות גם לנבואה, והרי בעיון האנושי היה די להשיג הכל (ר' שו' 71. וענין המרכבה של יחזקאל אינו אלא משפט מוסגר במהלך הויכוח, כדי להביא ממנו דוגמא לנחיצות ההקדמות). 63-4. שאין... בראוי | שאין אנו יכולים לבוא בסוד הראוי. 65. לחולם | ר' מו"נ ח"ב פל"ו, פמ"א, פמ"ד ועוד. שיהא | "הענין בעצמו". 68. ואפי' מה | כלומר, אפילו אותו חלק. 69. ששם וכו' | שקבע שיש חלקים במעשה מרכבה שהם ענין מושג בענין האנושי. ר' מו"נ ח"ג פ"ה וח"א פל"ג ופל"ד. 70. בלתי למוד | בלי ידיעת ההקדמות הלימודיות הנחוצות להבנת

[צה]

המופת שממנו ידעו השרשים השנים האלה, מה הוסיפה להם הנבואה. ואם לא ידעו הם דרך המופת, איך השיגו אפי' אלה במראות הנבואה. או נאמר, כי הודיע ה' לכלל העם דרך פלא מה שיצטרכו להקדמות למודיות כדי שיוכלו להגיע אל המקצת ההוא של המדרגה הנבואית כלל כל העם, חכמים ושאינם חכמים, הנשים כאנשים. וזה ממה שאי אפשר לציירו עם ההסכמה לבעלי העיון, ששמו מכת הנמנע שיתנבא מי שאין לו הקדמות הראויות בלמוד ובכח הדמיון וכח השכל. ולא הניחו זה באפשר, כמו שאי אפשר שיתנבא החמור והצפרדע. וכן אי אפשר לומר, שהגיע להם בנבואה שום דבר מועט ממה שהוא למעלה מן המופת המושג בעיון האנושי, ובלבד לשלמים שבהם כפי השלמיות שהיו להם, ואע"פ שאותו המועט לא היו ראויים לו מצד שלמותם מהקדמות הצריכות למדרגות הנבואה, שא"כ חלקנו בנמנע בין רב למעט. ועוד, שלפי ההנחה הזאת יותר היה ראוי ששיגו כלל העם שאר הדברות, כגון, לא תרצח, לא תנאף, לא תגנוב, שאינן צריכות לשום הקדמה מופתית ושהם במושכל ראשון. ועוד, שאם לא הגיעו אפי' לשנים אלו אלא הראויין לפי שלמותיהן, א"כ כ"ש שיגיעו לכלן השלמים שבהם והראויים לנבואה כאהרן ושבעים הזקנים, ולמה שתי אלו לבד ולא מצד הנבואה לבד. ועוד, שאפי' בשרש לא יהיה לך, נאמר להם דבר שלא יושג בעיון אנושי ובמופת. והוא מה שאמר בו, לא תשתחוה להם ולא תעבדם. וכלל העמים, עד שלא ניתנה התורה, היו עושים ההיכלות

ד"ח עם הדרך. | למודיות | ה לימודיות. כדי | ד"ח כמו. 74 הנבואית | ד"ח הנבואית.
75 אפשר | ה איפשר. 76 העיון | ג רעיון; ד"ח הענין. מכת | ג ה מדת (דפ' חדש "מכת").
77 וכח | ד"ח ובכח. באפשר | ה אפשר. כמו | ד"ח [שהניחו]. אפשר | ה איפשר, (וכן להלן).
78 שום | ג ה לי. 79 בעיון האנושי | ד"ח בענין אנושי. 80 שהיו | ד"ח שהיה. 81 לו | ג ה לא.
למדרגות | ד"ח למדרגת. 82 ההנחה הזאת | ד"ח הנחה זו. 83 כגון לא | ד"ח כלא. 85 אפי'
לשנים | ד"ח אעפ"י לשני. שלמותיהן | ד"ח שלמותיהם. שיגיעו | ד"ח ששיגו. לכלן | ג
לכולן. 86 והראויים | ג והראויים. הזקנים | ג זקנים. 87 ועוד | ד"ח ועד. בשרש | ד"ח
בשורש. 88 בעיון | ד"ח בענין. שאמר | ד"ח שנה. 89 ניתנה | ד"ח נתנה. 90 למלכת | ג ה

חכמת ההגיון. 71. מה הוסיפה | שהרי גם לדעת הרמב"ם הושגו שני השרשים האלו גם מצד הנבואה (ר' לעיל שו' 62). 72. או נאמר | כלומר, ושמא יעלה על דעתך לומר. 75. הנשים | ר' מכדר"י שירה פרשה ג' (עמ' 126) ומכדרשב"י לשמות טו, ב (עמ' 78). 76. לבעלי העיון | ר' לע"י שו' 3. מכת הנמנע | ר' מו"נ ח"ג פט"ו. 77. ובכח הדמיון | ר' שם ח"ב ריש פמ"א. ולא הניחו וכו' | ר' הלשון במו"נ ח"ב פל"ב. 78. וכן אי אפשר | חזור אל השאלה שבשו' 71 "מה הוסיפה להם הנבואה". שמא תאמר שע"י הנבואה נוסף להם דבר מועט... אם כן חלקנו בנמנע בין רב למעט, אולם הנמנע הוא מוחלט. 82. ועוד וכו' | כלומר, לפי ההנחה שמה שהושג בעיון האנושי "הגיע אליהם כמו שהגיע למשה רבנו". 84. ושהם במושכל ראשון | וקל יותר להשיגם. רבי' משתמש במונח זה במובן של שכלי, כלומר הללו הן מצות שכליות (ר' הקדמת פיה"מ לאבות הפרק השישי). אולם הרמב"ם מדגיש את ההבדל — "שאר הדברות הם מכת המפרסמות והמקבלות, לא מכת המשכלות". (מושכל ראשון — "מה שידעו האדם בלא לימוד ואינו צריך בידיעתו לזולתו", רי"ן תיבון פי' המלים הזרות). 88. לא תשתחוה | שמות כ, ה. 89. וכלל העמים | ר' רמב"ם הל' ע"ז פ"א הל' א — ג ומו"נ ח"ג פי"ז ד"ה והדעת השני ופכ"ט וח"ב

90 למלכת השמים, וכדעת האומרים עזב ה' את הארץ. וחושבים זה מכת המחוייב לרוממותו ית' ושחלק צבא השמים לכל העמים, והראיה נראית להם הכרחית מצד הפסד הויה לכל אשר תחת השמים. ועוד, כי באמת יראה שכלל העם שמעום, לא היחידים שבהם לבד. כי החכמים החלק המועט בעם, ואין יוצא עוד הפקפוק מלב רוב העם. ועוד הנה כתוב, הקהל לי את העם ואשמיעם את דברי. וכתוב, בעבור ישמע העם בדברי עמך, אמר דרך כלל, העם, ולא היחידים שבעם. וכתוב, ותקרבון אלי ותאמרו הן הראנו ה' אלהינו את כבודו ואת גדלו ודבריו שמענו מתוך האש. על כן איני מוצא דרך לערב בו הסכמת החכמה הפילוסופית, ושנשים זה מכת הנמנע. ולמה נשים זה מכת הנמנע, אחר שיש בכח הנפשות האנושיות לעלות אל המדרגה הנבואית, כאשר עלו אליה נביאי ישראל הקדושים. 100 זה אינו בנמנע שיחכם השי"ת כרגע לכל העם שעמדו במעמד ההוא הנכבד, והוא שיהיה בו השפע הגדול במראות אלהים, וכאשר אמר בבצלאל, ואמלא אותו רוח אלהים בחכמה ובתבונה ובדעת ובכל מלאכה, והוא קטן בשנים מאד. והנה כתוב, אספה לי שבעים איש מזקני ישראל ואצלתי מן

למלאכת. 91 לרוממותו | ג לרוממותו. ית' | ג ה לי. 92 הויה | ג הויה. 93 שבהם | ד"ח לי. החלק | ד"ח חלק. 94 בעם | ד"ח שבעם. ואין יוצא | ד"ח ואין יצא. הנה | ד"ח לי. 95 וכתוב | ד"ח וכתוב. 96 דרך כלל | ד"ח לי. וכתוב | ד"ח וכתוב. 97 אלהינו | ד"ח לי. ודבריו | ד"ח ואת קולו. מתוך האש | ד"ח לי. 98 איני מוצא | ד"ח אינו מוצא. בו | ד"ח בזה. הפילוסופית | ג הפילוסופין; ד"ח הפילוסופיות. 99 ולמה... הנמנע | ד"ח נשמט ע"י הרוממות. 100 הנבואית | ד"ח הנבואית. עלו | ג עשו. 101 כרגע לכל | ד"ח כרגע כלל. ההוא | ג ה לי. 102 והוא | ד"ח לי. 103 ובתבונה | ד"ח לי. 104 בשנים מאד | ד"ח השנים. 105 עליהם

פ"י. 90. למלכת | ירמיה ז, יח. עזב | יחזקאל ח, יב. וחושבים וכו' | כלומר, הם חושבים למחוייב שה' עזב את הארץ, מפני רוממותו, ואי אפשר שיהא הוא מנהיגו של עולם שהייתו נפסדת, ועל כן ברור שמסרו לצבא השמים — לכוכבים ולמזלות. 93. שמעום | את שני השרשים הראשונים, ולא רק הראויין לפי שלמותיהן, ר' שו' 84. 94. ואין יוצא | ר' לעיל שו' 40. הקהל | דברים ד, י. 95. בעבור | שמות יט, ט. 96. ותקרבון | ר' דברים ה, כ, כא; ועי' בש"נ. והראיה מפסוק זה צריכה באור, שהרי כאן נאמר כל ראשי שבטיכם וזקניכם ולא כל העם. ונר' שר"ל, שראשי השבטים דברו מתוך דאגה לכל העם, שהרי משה אמר (שם פס' יט) "את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם". 98. לערב בו וכו' | לישיב (ר' כתובות י"ז ע"א) את עניין מעמד הר סיני עם ההנחות הפילוסופיות שמן הנמנע הוא שתשרה השכינה על מי שלא למד ההקדמות הראויות לכך, ר' לעיל שו' 3 ד"ה שכבר. 99. מכת הנמנע | ר' לעיל שו' 76. 100. כאשר | ר' מ"ש הרמב"ם במו"נ ח"ב פל"ב על ירמיה א, ה ומה שהעיר ר"י קאפח בהוצ' שלו עמ' רמא הע' 28. 101. זה | כל הקטע נעתק ע"י ר' יהושע אבן שועיב בפר' בשלח (הוצ' קרקא של"ג דף כ"ה ע"ד) בשינויים קלים. ור' מ"ש ר"ש אברמסון בפתחה (עמ' 37, וצ"ל שם סי' רלד). 103. ואמלא | שמות לא, ג. ור' מ"ש הרמב"ן לפסוק הקודם. 104. מאד | בדרשות אבן שועיב נוסף "כמו שאמרו ז"ל", ר' סנהדרין דף ס"ט ע"ב (ורבי' בחיי לשמות הנ"ל). ומכיון שהיה קטן מאד לא היה לו פנאי ללמוד ההקדמות הראויות. להוציא ממ"ש הרמב"ם שם על "נער". כתוב | במדבר יא, טז. וז. ובדרשות ר"י אבן שועיב נוס' "וכתיב ויאצל מן הרוח וגו'" (שם שם, כה) ולא ברור מה הראיה שרכינו מביא מכאן, שהרי זקני העם בודאי היו בהם ההקדמות הנחוצות לנבואה,

105 הרוח אשר עליך ושמתי עליהם. ובשלמה כתיב, החכמה והמדע נתון לך. ובמדרש אמרו, והנה חלום. חלום עומד על כנו צפור מצוץ וידע מה צוץ. גם אמרו רבותינו ז"ל, ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל הנביא. ושם אין מקום לראיית גלגלים וארבע יסודות, רק לדברים פנימים נבואיים. ואין הדמיון שלקחוהו בנמנע במי שלן בלא חכמה ולשחר עמד נביא, כנמנע ^{היה נמנע} שינבא החמור והצפרדע, שמין שאר בעלי חיים הדיבר אין בהם ולא יתנבאו, והמין האנושי מתנבא בטבעו ושראוי לצאת מן הכח אל הפועל. והענין הכתוב בשאול יודיענו זה, שלא נודע בחכמה הראויה למדרגת הנבואה, ועם כל זה התנבא בתוך בני הנביאים. והוא שתמהו עליו ואמרו, הגם שאול בנביאים. לומ', הגם שאול שלא נתעסק בחכמה כבני הנביאים, עתה מתנבא עם הנביאים בלי הקדמות הראויות. ואל תקשה עלי ממה שאמרו רבותינו ז"ל, אין הנבואה שורה אלא על חכם גבור ועשיר. כי זה נאמר על דרך הראוי לנביאים, ואין הקושיא מאיש אחד או רבים רצה ה' שיתנבאו לצורך שעה או לענין. וכל זה לא יקשה למאמיני החדוש. ואצלי

ד"ח אליהם. 105 כתיב ד"ח ל'. 106 כנו | ג בנו. מצוץ וידע | ד"ח מצפץ וידע. צוץ | ד"ח מצפץ. 107 רבותינו | ד"ח ל'. הנביא | ד"ח ל'. 108 לראיית | ד"ח לראות. נבואיים | ג נבואים. 110 שמין | ג שמן. הדיבר | ד"ח הדבור. 113 התנבא | ג ה מתנבא. כני | ד"ח ל'. 114 ככני | ג בכני. 116 רבותינו ז"ל | ד"ח חז"ל. אלא | ג חסר. 118 שיתנבאו | ד"ח שיתנבא. או לענין | ד"ח ל'. החדוש | ג החדוש. 119 ההכרחי | ד"ח

אבל כבר באר הרמב"ם (מו"נ ח"ב פל"ב ד"ה והדעת השלישי ואילך) "שאנחנו נאמין שהראוי לנבואה, המכין עצמו לה אפשר שלא יתנבא וזה ברצון אלהי... הנה תדע זה מענין ברוך בן נריה שהוא הלך אחרי ירמיה, ולמדו והכינו והיה מקוה להתנבא ונמנע..." וא"כ בלי רצון ה' לא היו הזקנים יכולים להתנבא. ונר' שהדיוק של רבינו הוא מן הלשון "ואצלתי מן הרוח אשר עליך" (וכעין זה בפסוק כה), היינו שכל ההשגה הנבואית נאצלה להם ממשעה ומשלחם לא היה להם כלום (ור' ברמב"ן שם ובספרי בהעלותך פי' צ"ג). ור' עוד לעיל סי' טו. 105. כתיב | דהיי"ב א, יב. ונר' שהראיה היא, שמקודם לא היו בו החכמה והמדע, וא"כ לא היתה בו קודם לכן השלמות הטבעית לנבואה (עי' במו"נ שם ד"ה והדעת השני). מ"מ מפליא שאין רבינו מביא את הפסוקים שבמל"א ג, יב (והשוה גם ריש מדרש משלי), ונאמר שם בפסוק ז "ואנכי נער קטן לא אדע צאת ובא" וארו"ל כי היה בן י"ב שנה (ר' רש"י ורד"ק) ואם כן ודאי שעדיין לא למד ההקדמות (ר' לעיל שו' 104). 106. ובמדרש | קה"ר ריש פ"א. והוא מדרגות הנבואה ועי' מו"נ ח"ב פמ"ה. והנה | מל"א ג, טו. מצוץ | קרוב לנוסח ד"ח הוא גם באבן שועיב. 107. גם | ר' לעיל שו' 75. 108. ושם | כלומר, אין להתפלא אילו היתה הכוונה שם לידיעת הגלגלים וארבעת היסודות שהרי אלו היו ידועים ומפורסמים קודם לכן (ר' מו"נ ח"ג פכ"ט, וח"ב פ"ו). ור' פי' רבי' בחיי לשמות טו, ב. ומ"מ יש מכאן ראיה שאין ההקדמות הכרחיות למי שחננו ה' (ועי' מ"ש הר"ן בדרשות ע' נ'. ושם צ"ל "יבונן העצים... כמו שיבונן...") 109. ואין הדמיון | ר' מו"נ ח"ב פל"ב ולעיל שו' 77. 110. כנמנע | ר' שם, ודוחה רבינו את השוה שבדעת השני ושבדעת השלישי. הדיבר | ואין הכוונה לדבור המלולי, אלא לכח המחשבה, ר' מו"נ ח"ב פל"ו בראשו (בתרגום אבן תבון). 114. הגם | שמו"א י, יא; יט, כד. 116. שאמרו | נדרים דף ל"ח ע"א, (מו"נ ח"ב פל"ב). ור' מ"ש ר"ש אברמסון בפתיחה לדרשות ר' יהושע אבן שועיב ע' 37. ור' עוד להלן סי' לד שו' 40, 45. 117. לנביאים | כלומר, לנביאי המקרא שהיו נביאים בקביעות.

[צח]

שני חלקים בנמנע. האחד, ההכרחי גמור מצד עצמו, להיות צלע המרובע גדול כאלכסונו, או מה שהיה שלא היה, והרבה כיוצא בזה. וזה נמנע גמור מצד עצמו, לא ישוער בו האפשרות. והשני, לא מצד עצמו, אלא מצדנו וממניעת החכמה מצד הנמשך בטבע. שלא מצינו סלע מוציא מים, והים יקרע לשעה וישוב לשעה, ושיעמדו השמש והירח, לא יסבבו ולא יזונו ממקומם, או ישוב השמש לאחורנית, והרבה כיוצא באלו ותחיית המתים מכללם. ואמנם, אין כל זה נמנע אצלנו אלא מצד מיעוט חכמת הנבראים כלם ולאות כחם לשנות המוטבע בחותם הטבע, אבל בחוק הבורא יתברך אינו נמנע אלא מחוייב בחכמתו יתברך, שאין להתייחסו כלום חסרון ולאות בכח חכמתו, שהוא וחכמתו אחד, ולא ידענו חכמתו עד שנדע מהותו. ובזה יתקיימו כל הנסים שנעשו ושעתידים להיות, ולא נשאר בזה שום פקפוק בכל מה שאמרוהו הכתובים, במה שאנו צריכים להנחתו הראשונה כפי הפשט לקיום האמונה ומה שנמשך אחריה. אבל במקומות שאין אנו צריכים לכך, אם תרצה ליקח אותם לפי החכמה הפילוסופית אם תצטרך לכך, או מן הרצון הפשוט לבד. זהו שנראה לי בכלל דברים אלו.

הכרחי. גמור | ג'ה וישר. להיות | ד"ח בהיות. 120 כאלכסונו | ג' ד"ח כאלכסונו (דפ' חדש מאלכסונו). 121 לא ישוער... עצמו | ד"ח נשמט ע"י הדומות. האפשרות | ה'ה האפשרות. אלא | ד"ח שלא. 122 הנמשך | ד"ח הנמנע. והים | ג'ה והיה. 123 יקרע | ד"ח נקרע. יסבבו | ד"ח יסבו. 123-124 יזונו ממקומם | ד"ח יזונו ממקום. 124 לאחורנית | ד"ח אחורנית. ותחיית | ד"ח ותחית. 125 מכללם | ג' בכללם. אצלנו | ד"ח ל"י. מיעוט | ד"ח מעוט. 126 כחם | ג' ד"ח ותחית. בחוק | ד"ח בחק. יתברך | ד"ח ית' (וכן להלן). 127 מחוייב | ד"ח מחוייב. להתייחסו כלום | ד"ח לתת ח"ו (בדפ' חדש להתייחס לו כלום). ולאות | ד"ח לאות. 129 הנסים | ד"ח הנסים. 132 ליקח | ד"ח לקח. הפילוסופית | ג'ה אפי' לא הוצרכת. 133 אלו | ד"ח [שלמה בן אברהם זלה"ה בן אדרת].

לענין | מיוחד. 119 חלקים | כלומר, גדרים, סוגים. והשוה לדברי רבינו כאן מו"נ ח"ג פט"ו ור' גם ח"ב פי"ג ד"ה והדעת השני. מצד עצמו | ר' מלות ההגיון שער י"א ושער ד'. 121 מצדנו | כלומר, מצד הכרתנו ומה שהורגלנו בו. 122 החכמה | ר' לעיל סי' א שו' 21. כלומר, שהדבר נראה נמנע מצד זה שהחכמה בראה את הרצף של חוקי הטבע וסדריהם הקבועים. סלע | במדבר כ, ח. והים | ר' לעיל שו' 34. 123 ושיעמדו | יהושע י, יב, יג. 124 או ישוב | מל"כ כ, יא (ישע' לח, ח). והשוה פיה"מ להרמב"ם אבות פ"ה מ"ה. 126 ולאות | ולאות — וחולשת. בחוק הבורא | ביחס לבורא; בתכונת הבורא (ר' להלן במנחת קנאות פט"ו שו' 7). 127 מחוייב | ר' מו"נ ח"ב פי"ג וביחוד בסופו. שאין וכו' | כלומר, אין לחשוב באופן שיתייחס לו שמץ של חסרון ולאות בכח חכמתו. 128 שהוא | ר' באריכות בהקדמת הרמב"ם לאבות סוף הפרק השמיני, הלכ' יסודי התורה פ"ב ה"י ומה שהעיר ר"י כהן במהדורתו הוצ' מוסד הרב קוק. ולא וכו' | וכשם שאין אנו יודעים מהותו אין אנו יודעים חכמתו. 130 להנחתו הראשונה | לעניינו הראשוני והעיקרי. אבל וכו' | אבל במקומות שאין הפשט הכרח לקיום האמונה. 132 ליקח | גר' שצ"ל קח (ר' ח"ג). כלומר, תפש מובנם. אם תצטרך | ר' לעיל שו' 11.

[צט]

לד

זה אשר כתבתי לקהלות אשר שאלוני על דברת נביא אוילא.
 שמועות יבהלונו / ומגידים בעלטה דברים מכוסים מן הלב ומן השכל.
 בתמהון לבב יעמידונו. הנה עמדתי על כתבכם הנכבד, גם קודם בוא
 ספרכם הגיע איש נושא אלי כתב מאת רבי אברהם הסופר, אבי האי
 5 ההוא רבי נסים, מספר מקרהו. ואמר, כי זה ד' שנים החל רוח ה' לפעמו /
 פעם בהקיץ פעם בחלומי, ומלאך דובר בו / ואת שמו הגיד לו. וכי כתב
 לו ספר כ"ג ידות של נייר וקרא אותו פלאות החכמה. ועוד התחיל לכתוב
 לו פירוש ארוך על כל תיבה ותיבה, ועל עלה אחד של נייר מן הספר
 ההוא פי' שתי ידות של נייר. גם שלח לי זכרון חמשים פרקים. ודברני
 10 אלו נסתפקו בעיני ובלבי הרבה מאד. ואמנם, טרם אגיד לכם ספקת
 בזה, אשיב אתכם דבר על אשר ראיתי בכתבכם, כי עמד לפניכם אי
 אחד ואמר שהיה שלוחי. ולא שלחתי, ולא צויתיו, ולא עלתה על לבי
 ואיני יודע מי הוא. וכבר למדו הרמאין אומנות מכוערת זו, למצוא ח
 או לרמאות על פתותי לחם. ואתם אל תאמינו בכל כיוצא בזה עלי, עז
 15 שתראו חתימתי המכירים אותה.

לד ח"א סי' תקמ"ח; כ ע' 198; כס 95 ע"ב. ועי' במגן אבות לרשב"ץ דף ע"ו ע"ב וביוחסין השל
 ע' 87 ואילך.

1 אוילא | כ כס אבילא. 2 יבהלונו | כ כס יבהלוני. בעלטה | כס בעלמא. 3 לבב | כ לב.
 בוא | גכס בא. 4 ספרכם | כס שפתים. כתב... רבי | כס כת' מ"ר. נסים | ג נסים. 6 בר |
 כ כס לי. 8 לו | כס לי. אחד... נייר | כ א'; כס אחת. 9 לי | כ כס לו. חמשים | כ כס ה'
 (מסתבר שהגיר' נוצרה מקיצור של חמשי, חמש). 10 ובלבי | כס ודבר. ואמנם | כ כס אמנם.
 ספקתי | כ כס ספקות (וצ"ל ספקותי). 11 אשיב | כס אגיד (ותוקן בגליון כלפנינו). אתכם | כ כס
 לכם. 12 ואמר שהיה | כ כס והוא אמ' כי הוא (כס היא). ולא (הא') | ג לי. צויתיו | כס צויתי.
 14 פתותי לחם | כס פתיתי להם. ואתם | כ כס ואנא. כיוצא | ג היוצא. עלי | כס עלו.
 15 שתראו | ג שיראו. שתראו חתימתי | כ כס שיבואו חתימותיה. 16 כששה | כס כזה.

1. דברת | קהלת ג, יח. נביא אוילא | ר' על הפרשה י. בער, תולדות היהודים בספרד הנוצרית
 עמ' 165 ומ"ש לפני כן בציון שנה ה' עמ' 40 ואילך ועי' אשכולי, התנועות המשיחיות עמ' 213.
 2. שמועות | דניאל יא, מד; תהלים קמז, יט; יחזקאל יב, ו; דברים כח, כח. דברים וכו' |
 כלומר, דברים שאינם מתקבלים; ויש כאן רמז לפסחים דף נ"ד ריש ע"ב. 5. רבי נסים | הוא
 נביא אוילא, ור' אברהם הסופר אביו היה ור' בער, שם בהע' 71. מקרהו | של בנו ר' נסים.
 החל | שופטים יג, כה; משלי ז, יב; זכריה א, ט; שופטים יג, ו. הגיד | כנראה רמז לאלהו.
 6. וכי כתב | היינו המלאך, ויש כאן ללא ספק הד לספור על רב ענן ואופן חבורו של סדר אליהו
 (כתובות דף ק"ו ע"א). 7. ידות | כנר' הכוונה לקונטרסים בני מספר ידוע של דפים. 8. ועל
 וכו' | שיעורו על עלה אחד מספר "פלאות החכמה" האריך לכתוב פירוש המשתרע על שתי ידות.
 שתי | שמות כו, יז. 9. זכרון | כלומר, תמצית של חמשים פרקים (ר' ציון הנ"ל הע' 89).
 10. בעיני | מל"א ט, ג. ספקתי | ספקה שלי. ואולי צ"ל ספקותי. 11. אשיב | דהיי"א כא,
 יב. 12. ולא שלחתי | ירמיה יד, יד; שם ז, לא. 13. למדו | ב"ב פ"ט ע"ב. אומנות |
 היינו להעמיד פנים כשליחי גדולי הדור. 14. לרמאות | לשם מעשה רמאות כדי לקבץ נדבות
 (ור' יחזקאל יג, יט). 15. המכירים | למכירים. 16. נער | משלי ז, ז. 17. רבי דן | עי'

[ק]

ועתה אגיד לכם, כי זה כששה חדשים עבר בכאן נער חסר לב ובידו
 אגרת חתומה מיד הרב רבי דן. וכראותיה היה הדבר בעיני קשה, יען
 חשבו רבים את זה לקלות הדעת. כי מה שצריך חקירה רבה, וכמעט לא
 יספיקו בו כל החקירות, יכתוב בו איש, יקרא חכם, כמעיד זאת אמת.
 ואין אלו דברי חכם ולא יאות זה לנקיי הדעת, רק לנמהרי הלב ולאשר
 לא תעשינה ידיהם תושיה. ואחר כך הגיעו אלי אותן כתבים אשר שלח
 אלי אבי הנכבד ההוא. ולולי שראיתי בכתבכם, וכן אמרו לי אחרים שהם
 היו מכיריו לפנים ושלא היה יודע שום ספר וסיפור, הייתי גוזר כי זו
 מלאכה ממלאכות הזיוף, מזייפים ואומרים דברים מתמיהין שלא נשמעו
 מעולם ובלשון אחרת. וכל שהם יכולין להעמיק לדבר בענינים זרים
 אשר לא נבראו ולא היו ולא משל היו, מעמיקים בלשון. לדעתם כי בזה
 יפתו בני אדם. ומאלה ראיתי ושמעתי, ואחד מהם היה אותו הנבל, שם
 רשעים ירקב, אותו אברהם ששם שמו נביא ומשיח בשסיליאה, ופתה
 בכזביו כמה מבני ישראל. ולולי שסגרתי הפתח בפניו, בחמלת השם עם
 רובי כתבי וכתבי קהלות הקדש, כמעט שהתחיל והיה מכלה ברוב דבריו
 הדמיונים והכוזבים, שהיו כחכמות ראמות לאויל, ושנתן דעתו עליהם
 כמה ימים ובהתמדת מה שהיה מרגיל עצמו בו, ולוקח הכתובים ודברי

וכראותיה היה | כס וראותי. בעיני קשה | כ קשה בעיני. 18 את | כס אי. 19 איש יקרא | כס מי
 שיקרא. יקרא | ג שיקרא. 20 דברי | כס דברו. זה | ג כזה. הלב | ג כ לב. 21 לא | כס
 לאלה (ה' נמחקה). אלי | כס לי. 23 וסיפור | כ וספור. גוזר | כ אומר; כס [אוסר]. ונר' שצ"ל
 אומר (איוב כב, כח). זו | כ זאת; כס זה. 24 ממלאכות... מזייפים | כ כס ממלאכות (כס ממלאכת)
 המזייפים. ואומרים | ג ואומר. להעמיק | כ להעמיד. 26 היו ולא | כס נשמט עיה"ד. משל
 | כ למשל. 27 היה | כ לי. הנבל | כס נבל. 28 בשסיליאה | כ בשסיליאה; כס בשסיליאה.
 28-29 ופתה בכזביו | כס ופתח ביו ביד. 29 מבני | כס אבני. הפתח | כס הדלת. 30 רובי | ג
 רב; כס רוב. שהתחיל | כס שהתחילו בו. 31 ראמות | כס רמות. 32 מרגיל | כס מכגיל.

י. תא שמע ס' היובל לי. תשבי ע' 385. וכראותיה | כשראיתי אותה. 19. יקרא | ר'
 ב"מ פ"ו רע"א. 20. ואין | שנינה ע"פ עירובין י"ג ע"ב וקהלת י, יב. לנקיי הדעת |
 שמדייקים בחתימתם, ר' גיטין פ"ז ע"ב. לנמהרי | ישעיה לה, ד; איוב ה, יב. 21. אותן
 כתבים | ר' שו' 4. 23. ושלא | צ"ל שלא. יודע | ישע' כט, יא, יב. ספר | כפשוטו; ויש
 כאן גם רמז ללשון שבראש ספר יצירה — היינו שאינו יודע בתורת הסוד. ר' מ"ש ר"מ תקו, אוצר
 נחמד, מחברת שלישיית ע' 62. 24. דברים | השוה מ"ש ר"י חייט בהקדמת פירושו למערכת
 האלקות, על ספרי הקבלה המבלבלים את הדעת. 25. ובלשון | ישעיה כח, יא; לג, יט.
 26. אשר | ע"פ ב"ב דף ט"ו ע"א. ור' שמות לד, י. 27. ומאלה | ישע' סו, ח. ואחד | את כל
 הקטע הזה מביא ר"י חייט שם. 28. אברהם | הכוונה לאברהם אבולעפיה, ר' בספרו של
 אשכולי התנועות המשיחיות בישראל, עמ' 194, 211 ואילך. ששם שמו | שקרא לעצמו
 (שופטים ח, לא). בשסיליאה | ר"י חייט, בציציליאה. 29. ולולי | ר' אשכולי הנ"ל עמ'
 212. וסגרתי | ר' סוכה דף כ"ח ע"א. ונר' שאבולעפיה בקש להתקרב לרשב"א. בחמלת |
 בראשית יט, טז; הושע ח, יב. ר"י חייט, רוב. 30. שהתחיל | רמז לדה"א כז, כד.
 31. כחכמות | משלי כד, ז. ר"י חייט-רמות. 32. מרגיל | ר"מ תקו כותב (אוצר נחמד הנ"ל ע'
 84): "ושנים (צ"ל ושניים) להם חסירי דעת המינים (צ"ל המכנינים) לעשות עצמם נביאים ומרגילים

[קא]

החכמים בגימטריאות ומערב בהם מעט דברים אמתיים לקוחים מספרי
 החכמה. אבל זה, שאמרתם שהיה עם הארץ ידוע, ושלא הורג' עם שום
 אדם ולא עמד על שום אדם ולא עמד על שום ספר מדברי החכמה, כמו
 35 שאמרו קצת מבני אדם מאותן שאומרים שהיו יודעין לפנים, אם הדבר
 כן, נמלט מידנו ממחשבתנו זאת. ואמנם, שאמין שיהא נביא או שידבר
 עמו מלאך השם יתברך, ולמדו וכתב לו ספר, זה מן הנמנע בעיני. וזה,
 מכמה צדדין לא אאמינהו ולא נצטייר בלבי. האחד, מפני שכבר מסרו
 40 לנו רבותינו ז"ל, חכמי האמת, שאין הנבואה שורה אלא על חכם עשיר
 וגבור. וזה, שילין בלא שום חכמה וכאור בקר יקום בקרבנו נביא,
 זה רחוק. וכבר הורונו ז"ל הוראה גמורה שאינו כך. ואמנם איני גוזר
 שלא הגיע שום דיבור או שום צווי לשום אדם אם אינו בעל אותן שלשה
 תנאים, שכבר מצינו לבן ואבימלך וגדעון ומנוח ואשתו, ואמרו עליו ע"ה,
 45 מנוח עם הארץ היה. כי זה כלו אינו אלא לשעה, לצורך או לפלא. שאפילו

ולוקח | כס וליקח. | דברי | ככס וספרי. | 33 מעט | כ לי. | אמתיים לקוחים | כ לי.
 33-4 אמתיים... החכמה | כס או ספרי. | 34-5 אבל... החכמה | ככס נשמט עיה"ד. | 36 יודעין | ככס
 יודעים. | 37 ממחשבתנו | ככס מחשבתנו. | שיהא | כס שיהיה. | 38 יתברך | כ לי. | זה | כס
 זה. | 39 מפני | כ לי. | 40 חכם | כס אדם. | 40-41 עשיר וגבור | כ גבור ועשיר [וכו']. | אולם
 ר' בשו' הבאה. | 42 ואמנם איני | כ כס ואומרי' אינו. | 43 דיבור | כ דבור. | אינו | כ הוא.
 44 וגדעון | כ לי. | ומנוח | כס לי. | ואמרו | ג כס ושאמרו. | עליו | כ לי. | ע"ה | כס לי.

עצמם בהזכרת שמות הקדושים". ור' להלן סי' לו [דן שו' 212-213]. ולוקח | ומפרש.
 33. החכמים | שם, חכמים. | ומערב | ר' סוטה דף ל"ה ע"א. | מעט דברים | ר"ח — דברים
 מעטים. | 34. החכמה | הקבלה והפילוסופיא. | אברהם כתב פי' קבלי למו"נ שלמדו לפני רבי
 הלל מוירונה. | זה | רבי ניסים (שו' 4). | הורג' | הורגל, ר' ח"נ. | כלומר שלא ישב בקביעות.
 35. ולא עמד | כלומר לא עמד על דעתו של שום רב שלמדו (ר' רש"י לדברים כט, ו וע"ז דף ה'
 ע"ב). | 36. יודעין | צ"ל יודעיו (ר' לעיל שו' 23). | 37. נמלט מידנו וכו' | נמנע (ר' לעיל סי'
 ל"ג שו' 34) מאתנו מן המחשבה, שהספר "פלאות החכמה" הוא זיוף של ר' נסים הנ"ל, שהרי הוא
 עם הארץ ידוע. | ואמנם וכו' | שיעור הדברים, אעפ"י שאיני יכול להניח שהספר הוא זיוף, אף
 לא אוכל להאמין "שיהא נביא... וכתב לו ספר". | 39. ולא נצטייר | אין לבי יכול לדמות אותו,
 ור' פירוש המלות הזרות לר"ש אבן תבון בערך ציור. וזו היתה אחת הראיות של המושלמים
 לעליונותו של ספר הקוראן, ר' כוזרי מאמר ראשון סעי' ה, ומ"ש ר"מ צוקר בספר היובל לקמינקא
 עמ' 32. | 40. שאין | ר' לעיל סי' לג שו' 116. | הנבואה | כן ברמב"ם הל' יסודי התורה פ"ז
 ה"א (ור' מ"ש ר"י כהן בהוצ' מוסד הרב קוק) והשוה מ"ש רבינו באגרת תימן ע' 87 ואילך.
 41. שילין | ר' מו"נ ח"ב פל"ב ד"ה הדעת השני ולעיל סי' לג שו' 109. | וכאור | שמו"ב כג, ד;
 דברים יג, ב. | 43. שלשה | מכאן נר' שרבי' לא גרס בשבת דף צ"ב ע"א "ובעל קומה", ר' ד"ס
 שם אות ח'. | אולם, גם בנדרים (ל"ח ע"א) נוסף תנאי רביעי, עניו. ועי' ברמב"ם הנ"ל ונו"כ, וביחוד
 בדרשות הר"ן הדרוש החמישי (ע' סב) ובנוסח ב' (עמ' עח, וגר' בנדרים שם "משרה שכינתו", וכן
 גר' הרמב"ן בחי' ב"ב לדף י"ב ע"א). | 44. שכבר | ר' גם מו"נ ח"ב פמ"א, פמ"ב ופמ"ו. וע"ע
 האמונה הרמה עמ' 74. | ואמרו | ברכות דף ס"א ע"א. | ע"ה | עליהם השלום. ושעור
 הדברים, "ואמרו ע"ה עליו". | 45. כי זה וכו' | ר' לעיל סי' לג שו' 101, 115. | ור"י עמדין העיר
 על זה וז"ל: "אולי היה סובר כך וכך גם במ"ש (=במה שאמרו) וז"ל (ב"ב י"ב ע"ב) מיום שחרב

[קב]

אתון בלעם ראתה המלאך, כאשר יעיד על זה הכתוב, וגם דברה לשעה, אבל לא שיתמיד אליו הדבור. ואפילו ברוח הקדש כדניאל, שלא היה נביא כמו שאמרו דאינהו נביאי ואיהו לאו נביא, דניאל חכם מופלא וקדוש מאד ואיש חמודות היה, אבל אחרים כיוצא בזה לא נודע ולא נשמע. 50 ועוד, שאין הדור ראוי לכך. ואף בתלמידי הלל הזקן, שהיו קדושי עליון, גדולים בחכמה ובחסידות, אמרו, ראויים שתשרה עליהם שכינה כמשה רבי' אלא שאין הדור ראוי לכך. ואפשר, דורו של הלל ותלמידיו החסידים לא היה ראוי ודורנו זה ראוי. ועוד, כי אפילו בזמן הנביאים ובארץ הקדושה ארצנו, שהיתה ארץ הנבואה, לא נשמע ולא נהיה כזה, שיכתוב מלאך ספר גדול ממולא כל חכמה כזה לשום אדם, מימות אדם הראשון ועד עתה. וכל מי שיקרא חכם או נבון צריך לקחת ראייה ממה שהיה למה שהוא, שאין כל חדש תחת השמש. ואם גלו למרע"ה דרכי השי"ת כבקשתו, וליחזקאל סוד המרכבה, לא כתבו להם ספרים גדולים ופירושים ארוכים,

45 כולו | כ כלו. 46 על זה | כס עליה. על... הכתוב | כ הכתוב על זה. דברה | כ שדברה; כס [אליו]. לשעה | כ ל'. 47 לא | ג חסר. אליו | כ אליה. 49 בזה | כ כס בו. 51 ובחסידות | כ וחסידות. ראויים | כ כס שראויים. עליהם שכינה | כ שכינה עליהם. 52 רבי' | ג כס ל'. הדור | ג הדור. 53 זה | כ [היה]. 54 נהיה | כ נראה. 55 גדול | כ ל'. כל חכמה | כס כחכמה. 56 עד | כס ועד. 57 למרע"ה | ג למשה רבינו. 57-8 השי"ת... וליחזקאל |

בהמ"ק ניתנה נבואה לשוטים וזה אפי' בח"ל כמ"ש (בחוץ לארץ כמו שמוכח) מן המעשה שהביאו לראיה. אבל אינו מוכרח ועמ"ש בס"ד שם בח"י (=בחי', בחידושי) אגדות ובפנה ששית מאוצר הטוב" (ע"ש גם בחי' אגדות למהרש"א). 46. הכתוב | במדבר כב, כג. ור' בפי' הרמב"ן לשם (ור' גם דרשות ר"י אבן שועיב, דפוס קרקא של"ג, דף ע' ע"ד). 47. ברוח הקודש | שהיא למטה מן הנבואה, ר' מו"נ ח"ב פמ"ה ד"ה המדרגה השניה. כדניאל | ששרתה עליו רוח הקדש. 48. שאמרו | מגילה דף ג' ע"א. חכם | יחזקאל כח, ג. 49. ואיש | דניאל י, יא, יז. 50. הדור | היינו דורו של רבי ניסים. ואף | סוכה דף כ"ח ע"א אלא שלא בסוכה ולא במקבילה שבב"ב נמצא הלשון אלא שאין הדור וכו'. ועי' ברשב"ם בב"ב דף קל"ד ע"א ד"ה ראויים. קדושי | דניאל ז, יח (ואבן עזרא). 51-2. כמשה רבי' | עי' ד"ס לסנהדרין שם אות ק, ומ"ש בהגהות הגרי"ב שם בסנהדרין. ועי' גם בס' האמונה הרמה הנ"ל. 54. שהיתה | ר' כוזרי מאמר ב' סי' י, יב, יד; ור' גם א, צה. והאמונה הרמה שם. 55. מימות אדם וכו' | אולי יש כאן רמז לספר אדם הראשון. ר' תורה שלמה לבראשית פ"ג אות רמ"ד ופ"ה אות כ"א. ועי' במבוא לספר הרזים ע' 31 ובמפתח הכללי בע' ס' אדם; יחזקאל כח, יב. 56. שיקרא | ר' שו' 19. צריך וכו' | כלומר, צריך להביא ראייה מן העבר על ההווה. 57. שאין | קהלת א, ט (ור' אבן עזרא שם). ואם וכו' | ר' מו"נ ח"א פנ"ד ורבי' בחיי לשמות לג, יג. ור' גם בחי' האגדות לברכות דף ז' ע"א ד"ה גם. 57-8. השי"ת... סוד | בתורת הקנאות העתיק "דרכי ה' ס' המרכבה" (ר' ש"נ, כך הוגה בדפ' וינציה ש"ה) והוא מעיר על זה "נר" שחסרו כאן איזה תיבות שמא צ"ל ורנב"ה (=ורבי נחוניא בן הקנה) או (כלומר, או שמא צ"ל) ר"י כ"ג (=ר' ישמעאל כהן גדול ר' ברכות ז' ע"א ונ"א ע"א, ומדרש אלה אזכרה, ביהמ"ד ח"ב עמ' 64) שנמסר להם ס' המרכבה (ר' בס' רב פעלים לר"א בן הגר"א ע' 64). אולם בס"ה (בספר הזוהר) נמצא ספרים רבים שבאו לידי הקדמונים על ידי מלאכים כגון ס' דאדם ס' דחנוך ס' דשלמה מלכא ע"י אשמדאי וכי האי גוונא טובא בס"ה. גם ס' רזיאל מצוי ביד הכל, אך נראה שהוא מזוייף" (ר' זוהר תרומה דף קכח ע"א וניצוצי זהר אות ה וזוהר בראשית לז ע"ב וניצוצי זהר אות ג, ה). מ"מ הגיר' המדויקת שבכתבי יד

וזה בעני מכת הנמנע. ואם גלו לדניאל העתידות במשלים נעלמים ואח"כ
 60 פירשו לו הרמוז בהם, כל זה מכת מה שנהגו עם הנביאים לגלות להם
 העתיד. אבל ספרי החכמה, זה לא נשמע מעולם. ועוד, שכל זה הפך
 מן הקבלה שקבלנו מפי חכמי האמת, שאין הנבואה שורה בחוצה לארץ.
 ואיך נאמין במה שסותר מה שנודע לחכמי ישראל מפי הנביאים, עד
 שהוצרכו לומר בנבואת משה, שזה היה קודם שנתקדשה הארץ. ובנבואת
 יחזקאל, שהתחילה בארץ. אבל ענין זה יבהלני, שיהא איש לא חכם ולא
 65 יודע ספר ולא שמש חכמים, אם הדבר כמו שאמרו עליו, ושיכתוב ויסדר
 סדורי דברים גדולים כאלו, זה תימה גדול בעיני ולבבי שוכב בין שתי
 תמיהות אלו. ואני מחזר למצוא שום עלה לעלול זה ואומר, כי חלוקי
 טבעי בני האדם והכנת המוטבעות בכח דמיונם רבים. גם המקרים ההווים
 70 בהם דרך מקרה או דרך סבה, אין מספר. כבר היו אנשים וכן רבים, שכח
 דמיון חזק, או מתחלת תולדותם או מכת שיתחדש בהם במקרה, ויראו

ג נשמט. ור' הע' לשו' 55. 59 ואם | כ וגם. 59-60 ואח"כ פירשו | ג ואחר פרישו. 60 בהם | כ
 בזה; כס במה כי זה. 64 שהוצרכנו | כס שהוצרכו. 65 שהתחילה | כס שהתחלה. יבהלני |
 ג יבהלני. 66 אם | כס אך. ושיכתוב | כס שיכתוב. 67 תימה | ג תמה. גדול | ג כס ל'.
 ולבבי | כס ולבי. 68 תמיהות | ג תמהות. אלו | כס הללו. עלה | כס עילא, ומעל לא' ה'
 (ואין לדעת מה התיקון). חלוקי | כס חלקי. 69 האדם | כס אדם. והכנת | כס והכנות.
 ההווים | ג ההווים. 70 בהם | כס בכך. 71 מכח | ג ל'. ויראו | כס ויראה. 72 חזיונות |

מבטלת את הגהתו של ר"י עמדין. ורבי' מביא שתי דוגמאות אלו משום שהן אינן נבואות על העתיד
 (ומנבואות על העתיד אין להביא ראיה, שהרי הן "מכת הנבואה") אלא גילוי כבשי דרחמנא, והן
 מכת ספרי החכמה, הרי שגם אחרי אדם הראשון נשמע שגלו נעלמות אלו, על זה משיב רבי' — אם
 גלו להם; מ"מ ספרים ופירושים לא כתבו להם. ומספר חנוך אין ראיה לסתור, שהרי חנוך בדורו של
 אדם היה וזהו שכתב רבי' "מימות אדם הראשון", ולא מאדם הראשון. ואף משלמה אין ראיה
 לסתור, שהרי לא מלאך כתב לו אלא אשמדאי. ומסדר אליהו (כתו' ק"ו ע"א) אין להקשות, שהרי
 אינו מכת ספרי החכמה, ונר' שמשום כך לא הזכירו גם ר"י עמדין. ועל מה שכתב רבי' להלן (שו'
 62 שאין הנבואה) העיר ר"י עמדין, "קושיא זו לא תחול כל עיקר מחמת הקושיא הקודמת, שכך
 הוא האמת שלא אמרו אלא נבואה של עתידות ע"י שכינה ורה"ק (=ורוח הקדש), אבל דברי חכמה
 אפשר בכל זמן ובכל מקום להכתב ע"י מלאך ושליח עליון. כמו שהיה ענין זה האיש (היינו ר'
 ניסים, ר' שו' 4) לפי הנראה (וכ"ה (=וכן הוא) ודאי חבור ס"ה (=ספר הזהר) וכן סודות האר"י
 ז"ל...) ובזה סרו כל התמני[ות]. אולם, מ"ש על "זה האיש לפי הנראה" הוא מערכה על הדרוש,
 ור"ש בן יוחאי והאר"י בא"י היו. יתר על כן, מזה שקראו לזה האיש הנביא, משמע שהתנבא על
 העתיד. 59. מכת הנמנע | מסוג הדברים הבלתי אפשריים ור' לעיל סי' ל"ג שו' 76.
 60. מכת מה | כלומר, מסוג הדברים. שנהגו וכו' | ר' מו"נ ח"ב פמ"ג—מו"ו ויסודי התורה פ"ז
 ה"ג. 61. ספרי החכמה | כלומר, שיכתוב להם מלאך ספרים בחכמת הנסתר. ר' אוצה"ג
 לחגיגה ריש ע' 12, ור' גם מ"ש השיל בספר היוכל למארס עמ' ק"צ ואוצה"ג שם ע' 22.
 62. שאין | ר' מכילתא דר"י פסחא פ"א. 64. ובנבואת | מוע"ק דף כ"ה ע"א. והשוה כחרי
 מאמר ב סי' יד. 67. ולבבי | ע"פ קהלת ב, כג. 68. עלה לעלול | סבה למסובב. כלומר,
 גורם שיאפשר לאיש בור לכתוב ספרי חכמה. חלוקי | מיני, ר' יומא דף פ"ו ע"א.
 69. והכנת המוטבעות | הכשרונות הטבעיים שנטבעו בנפש מלידה, ור' פירוש המלות הזרות לאבן
 חבון בע' הכנה טבעית. ור' מו"נ ח"ב פל"ז ופל"ח. וכן | נחום א, יב. 72. כהין | ר' פי

[קד]

חזיונות אמתיים, וקראו אותם החכמים כהין. ושמעתי שהיו מהם שהיה בכחם כן זמן, ואח"כ נפסק מהם. או שלא היה להם מתחלתם, ונתחדש בהם לאחר זמן. ולי ספר אחד מן החכמים, ויהודי כשר ואמיתי וחכם גדול היה, כי בזמנו היה אחד במקום שהיה הוא. ויש אנשים, שמתוך המקרה שרה בהם רוח וידבר ויודיע ענינים כמי שכפאם שד, ומאלו ראיתי אנשים נאמנים מגידים מפיהם לאזני דברים גדולים. ובעיר לארדה היה קטן אחד שאינו יודע ספר, והיה אומר כמה מזמורים וכמה דברים. ואח"כ אמר להם הוא עצמו לעשות לו רפואה, וכתבו מפיו אחר ועשאוהו, ונתרפא. וכאלו נראו מאנשים הרבה. ויש מי שמשמש בשם. והגידו לי אנשים נאמנים, שראו בארץ אשכנז איש כשר ודורש ברבים בפני גדולי התורה דברים נפלאים ודרשות, לא יעשו כן כל הגדולים אשר בארץ, ועושה כן בשם. קורין אותו, שם הדורש. וראיתי אני איש מאשכנז ושמו אברהם דקלונאי, ועבר עלינו עד מלך קשטיליא אבי המלך המולך

כס ויראה אזהרות. מהם | כס ל'. שהיה | כס שהיו; כס ל'. 73 ואח"כ | ג ואחר. 74 בהם | כ ל'. ואמיתי | ג ואמתי. 75 היה | כ ל'. 76 בהם | כ בו. ויודיע | כ ויודע. כמי | כ כמו. שכפאם | כ כס שכפאו. 76-7 ומאלו ראיתי | כ כס וראיתי. 77 מגידים | כ ל'. 79 ואח"כ | ג ואחר. אחר ועשאוהו | ג אחת ועשו (והגיה ר"י עמדין, שם, "[קמיע] אחת"; אבל קמיע הוא לשון זכר. אולם, הגיר' שלפנינו מדויקת, ויש לקרוא וכתבו. כלומר, אחר כתב קמיע מפיו של הנער, שהרי הוא עצמו לא ידע לכתוב). 80 מאנשים | כ אנשים. שמשמש | כ שמשמש. 82 כן | כ אותו. 83 קורין | כס שקורין. 84 דקלונאי | כס די קולונאי. קשטיליא | ג קשטילה.

המלים הזרות לאבן תבון בע' כהון. והדברים נאמרו ע"פ מ"ש הרמב"ן בפי' לדברים יג, ב (ועי"ע בדרשה תורת ה' תמימה ע' קסב); והשוה ר"י אבן שועיב לראה (דף פ"ב ע"ג) וכיוצא בכך כתב הרמב"ם (פתיחה למו"נ, ע' ו) וז"ל: ולא תחשב שהסודות העצומות ההם ידועות עד תכליתם... לאחד ממנו, לא כן, אבל פעם יוצץ לנו האמת עד שנחשבנו יום, ואחר כך יעלימוהו הטבעים והמנהגים, עד שנשוב כליל חשך... ונהיה כמי שיברק עליו הברק פעם אחר פעם... והנה יש ממנו מי שיברק לו הברק פעם אחר פעם במעט הפרש ביניהם, עד כאילו הוא באור תדיר לא יוסר, וישוב הלילה אצלו כיום וזאת היא מדרגת גדל הנביאים אשר נאמר לו ואתה פה עמדי... ויש מי שיהיה לו בין ברק לברק הפרש רב, והיא מדרגת רב הנביאים. ומהם מי שיברק לו פעם אחת... והיא מדרגת מי שנאמר בהם, ויתנבאו ולא יספו... ויש מי שלא יגיע למדרגה שיאור חשכו בברק אבל בגשם טהור וך או כיוצא בו מן האכנים וזולתם, אשר יאירו במחשכי הלילה, ואפילו האור ההוא הקטן אשר יזרח עלינו גם כן אינו תדיר, אבל יציץ ויעלם, כאלו הוא להט החרב המתהפכת, וכפי אלו הענינים יתחלפו מדרגות השלמים... 78. קטן | השמוש בקטנים לשם הגדת עתידות היה רגיל, ר' תורת הסוד עמ' 190. אולם, כאן הכונה לתופעה של אימפרוביזציה שהיא למעלה מן הטבע. והשוה השיל ספר היובל הנ"ל עמ' קפ"ז הע' 74 ומ"ש שם בעמ' קפ"ט הע' 85 ועי' במבוא למאמר משרא קטרין עמ' 31, ספר היובל לגינצבורג עמ' קפז והע' 173 והורודצקי יהדות השכל ח"א עמ' 136 ואילך. 79. רפואה | הילד היה כנראה במצב פסיכי לא נורמלי, ור' לשון הר"ם תקו הנ"ל שו' 32. וכתבו | וכתב אותו, כנר' קמיע. 80. בשם | ר' אוצה"ג לתגיגה ע' 16 סי' כ"א. תורת ה' תמימה להרמב"ן, הוצאת שעוועל עמ' קס"ז ד"ה עוד התורה, פי' רבי' בחיי לאבות פ"א מי"ג ד"ה ודישתמש. ור' עוד כתב תמים, אוצר נחמד הנ"ל עמ' 84 וספר היובל למארכס הנ"ל עמ' קפ"א. 82. לא יעשו | תהלים קמז, כ; שמו"ב ז, ט ור' ציון שנה ה' עמ' 116 ועמ' 124. 83. בשם | ר' שו' 80. אותו | את אותו השם. 84. אברהם | ר' בער תולדות היהודים בספרד הנוצרית

[קה]

85 עכשו, ושנה שמו נתן, להתנכר. והיה עומד בבית הכנסת של קולוניא במערב, וקול יוצא כנגד מן המזרח מעל גבי הארון שמניחין בו ספרי תורה. ושואלין לו כל דבר ומשיב אותו, ואותו קול ידרוש מה שלא ידרוש כל חכם בישראל. ואברהם זה היה אומר, שאותו המדבר היה אליהו ז"ל. ושמעתי מפי זקן וחכם ונכבד, שהיה בבית אדוני אבי, כי היה יום שבת אחד שם לפניו. והיו שם כמה רבנים שנתאספו אליו מן הארץ ודרש בפרשת ויהי ביום כלות משה, והעידו כל הרבנים שהיו שם, שלא היו עושין כן כל רבני הארץ. סוף דבר, לבי ולב כל חכם לב כמוכם, כמוהם גבוך בענין זה. חתרנו לדעת מה ולא יכלנו, אם האמת כמו שמעידין עליו שלא למד ושלא שמש שום חכם. ואחרי המבוכה הזאת אני אומר, כי היה הענין הזה צריך חקירה גדולה. חקירת חכמים ואנשי מדע בענינו, בישוב דעתו, במעשיו והנהגתו מאז ועד עתה, שאין הנבואה ורוח הקדש שורין אלא באדם כשר וחסיד ויש לו מעלות המדות ומעלות שכליות כנביאי האמת, ואי אפשר שלא תגלה חקירתם עיקר הענין כולו או מקצתו. ולנסותו אם יבואו כל דבריו, או יפול מכל דבריו אפילו כחוט השערה. ועם כל זה, עדיין אולי. כי הנביאים אשר היו לפנינו כבר נודע מענינם עם שאר חכמים שהיו בדורם ומתפארים בהם או יותר מהם בנבואה,

86 מן | כס ל'. 87 לכל | כס כל. ומשיב | ג כס והיה משיב. אותו | ג ל'. ידרוש (הא') | ג כס דורש. 88 כל | כס שום. 89 זקן וחכם | כ חכם וזקן. אדוני | ג אדני. אבי | כ ל'. 90 כי היה | כס שהיה. אחד | כס [שהיה]. לפניו | כס לפניו. 91 ביום כלות | ג כס ככלות. שהיו | ג כס אשר היו. 92 לב | כ ל'. כמוהם | כ ל'. הנוסח שלפנינו פירושו, כמו "כל הרבנים שהיו שם". 92-3 נבוכ | כס כמו הם נמוך. 93 מה | כ זה; כס [זה]. 94 למד | כס לימד. ושלא | כ ולא. שום חכם | כס ל'. הזאת | כס הזה. היה | כ ל'. 95 בישוב | כס ברשום. 96 במעשיו והנהגתו | כס ומעשיו ואנהגתו. מאז | ג כס מן אז. ועד עתה | ג ועתה. הנבואה | כ [שורה]. שורין | כס שורה; כ ל'. 97 כשר וחסיד | כס חסיד וכשר. או מקצתו | כס ומקצתו. 98 כולו | כ כלו. 100 ועם... זה | כ ועכ"ז. עדיין אולי | כס ל'. 101 בהם | כס שהם, (ועל

עמ' 71 ועמ' 486 הע' 16. ור' עוד באנציקלופדיה היהודית (כאנגלית) ח"ב עמ' 134 ותורת הסוד עמ' 259. עד מלך וכו' | כלומר, הלך לחצר מלך קאשטיליה. הרשב"א ישב כידוע בברצלונה. אבי המלך | הכונה לאלפונסו העשירי שבחצר מלכותו נמצאו מספר יהודים חשובים. בנו היה שאנג'ו הרביעי וגם בחצירו היו יהודים קרובים למלכות. 85. של קולוניא | א"כ הרי שהדבר הגיע לרשב"א מפי השמועה. 86. וקול | במדבר ז, פט. 89. היה וכו' | היינו, ר' אברהם הנ"ל היה בבית אביו של הרשב"א ודרש שם לפני כל הרבנים. 91. ויהי ביום | במדבר ז, א. ר' לעיל סי' יד. 92. לבי | ע"פ קהלת יב, יג; ע"ז דף נ"ה ע"א; שמות לא, ו. 93. חתרנו | השתדלנו. לדעת מה | לדעת משהו. ר' ש"ב יח, כט. עליו | ר' שו' 4, 22. 96. שאין | ר' לעיל שו' 40. 99. ולנסותו | ר' רמב"ם הל' יסודי התורה פ"י הל' א — ג, ומ"ש במהדורת מוסד הרב קוק לשו' 10. יבואו | יתקיימו (ר' להלן שו' 103). יפול | מל"ב י, י. 100. ועם | ע"פ חגיגה דף ד' ע"ב. כי הנביאים | ירמ' כח, ח. וכנראה רומז לנביאים שנתפרסמו לפני זמנו כגון ר' משה דרעי, ר' אגרת תימן עמ' 100-101 ואילך, ובציון שנה ה' הנ"ל. 101. ומתפארים | כלומר, הנביאים מחזיקים את עצמם כמעלת החכמים (ונר' שצ"ל "כהם")

[קו]

עד שהיו המלכים והשרים נפתים אחריהם. ולא הספיקה חקירת נביאי
האמת להוציא מלב העם מה שציירו בלבם האנשים ההם, עד שהוצרך
הנביא לחקירת קיום מה שהיו מבטיחים עליו כאמרו, הנביאים אשר היו
לפני ולפניך וגו' בבא דבר הנביא יודע הנביא אשר שלחו ה' באמת. וכן 105
עשו רבני צרפת ואשכנז לאותו שבקולוניא, ומתוך חקירתם נודע להם
מה שנודע באמת. גם היום בצרפת יש אחד, לפי מה שהעידו לנו עליו.
ולעתים אומר דברים עתידיים, ומקצתם באים. והרבנים תקנו מה שתקנו
בהנהגת העם עמו לפי מה ששמעתי. וישראל נוחלי דת האמת, בני יעקב
איש אמת כלו זרע אמת, נוח להם לסבול עול גלות ומה שיגיע, מהאמין 110
בדבר עד שיחקרו חקירה רבה, חקירה אחר חקירה, להסיר כל סיג
מהדברים הנאמרים להם, ואפילו במה שיראה להם שהוא אות ומופת.
והעד הנאמן באהבת עם אלהי אברהם, דרך האמת ולהרחיקם אף המסופק,
ענין משה עם ישראל. שהיו פרוכי עבודה קשה ונצטוו מרע"ה לבשרם,
ועם כל זה אמר, והן לא יאמינו לי, והוצרך לכמה אותות. וזה אות אמת 115
על עמנו עם ה' שלא להתפתות בדבר, עד עמדם על האמת בחקירה רבה,
חקירה גמורה. ואלהי אמן, אלהי אמת, יראנו מאתו אמת, על ידי
נביא אמת, אליהו הנביא ז"ל, אשר הבטיחנו בהבטחתו האמיתית בביאתו
ככתוב, הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא לפני בוא יום ה' וגו'.

השי"ן ב"ת (או כ"ף). 105 לפני | כס לפניו. וגו' | כס לי'. בבא | כ כבוא. יודע | כ כס
נודע. 106 נודע | כס הודע. 107 שנודע | כס שהודע (ותוקן כלפנינו). היום | כ לי'. אחד |
ג אחר. לנו | כ כס לי'. 108 אומר | כס אומרים. 110 שיגיע' | כ כס שיכניעם. 111 חקירה
(הב') | כ כס לי'. להסיר | כס להסיג. 112 להם (הא') | כ כס עליהם (על הנביאים הללו. ואולי צ"ל,
אליהם). 113 עם | כס שם. ולהרחיקם | כס ולהרחיק. 114 ונצטווה | כ ונצטווה. מרע"ה |
ג משה. 115 והן | ג הן. אותות | כס אותיות. 116 עד | כס על. 117 ידי | ג יד.
118 ז"ל | ג כס לי'. האמיתית | ג האמתית. 119 אליהו | כס אליה. לפני... ה' | ג כס לי'.

ואפילו במעלה גבוהה יותר מהם בזכות נבואתם. 102. נפתים | מאמינים ונמשכים אחריהם, ר'
למשל מגלת אחימעץ מהדורת קלאר עמ' כ' ואילך. ולא הספיקה וכו' | כלומר, העובדא
שנביאי האמת כבר נחקרו, ונתקימה נבואתם. ועל יסוד זה נודעו כנביאי אמת, עובדא זו לא הספיקה
להוציא מלב העם מה שציירו בו נביאי השקר. 103. שציירו | שחקקו. ר' לעיל שו' 39.
104. לחקירת קיום | לחקור אם נתקיים. שהיו | נביאי השקר. כאמרו | ירמיה כח, ט.
106. שבקולוניא | ר' שו' 84. 109. נוחלי | ר' אוצר השירה, אדון אמנני, ליום א' של שבועות
(ד"ה שעשועים). 110. איש | נחמיה ז, ב (ר' בראשית כה, כז) והשוה בפיוט איש חסיד
למו"ש; ירמיה ב, כא. נוח להם | ר' אגרת תימן, עמ' 35, 97. שיגיע' | שיגיעם.
113. והעד | כלומר, העדות הנאמנה שעם ישראל אוהב רק דרך האמת ודרכו להרחיק המסופק.
באהבת | ר' לעיל סי' לג שו' 23 ואילך. עם | תהלים מז, י. 114. פרוכי | ר' להלן סי'
לז [ה] שו' 139. 115. אמר | שמות ד, א. אות | יהושע ב, יב; במדבר יא, כט. עד | ע"פ
במדבר לה, יב. וכאן מובנו עד שיבררו. 117. ואלהי | ישעיה סה, טז; דה"ב טו, ג.
118. הבטיחנו | הנביא מלאכי. בביאתו | כלומר, שהאות יהא בביאתו של אליהו הנביא.
119. ככתוב | מלאכי ג, כג.